حکومەتی هەرێمی کوردستان ـ عێراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

بابەتە کۆمەڵایەتییەکان

بۆ پۆلی
چوارەمی بنەڕەتی

دانانی
لیژنەیەك لە وەزارەتی پەروەردە

چاپی دوازدەهەم
٢٠١٦ زایینی– ١٤٣٧کۆچی – ٢٧١٦ کوردی

پێداچونەوە و بژار کردن و سەرپەرشتی زانستی: ویسی صالح حمد ئەمین - عمر علی شریف

پێداچوونەوەی زمانەوانی : سادق ئەحمەد عوسمان

سەرپەرشتی هونەری چاپ : عثمان بيرداود كواز - خالد سليم محمود

نەخشەسازی و بەرگ : امانج اسماعيل عبدي

جێبەجێکردنی بژاری هونەری: نێرگز نورالدين كاكه مصطفى

سەرەتاکانی جوگرافیـــا

بەشی یەکەم

زەوی

جوگرافیـــا

زانســــتێکه، لـه دیارده سروشتی و مرۆییه‌کانی سه‌ر رووی ئه‌م زه‌مینه‌مان ده‌کۆڵێته‌وه وه‌ك
(به‌رزی ونزمی رووی زه‌وی ، ده‌ریا و زه‌ریاکان ، چالاکییه مرۆییــه‌کان
(کشـتوکاڵ، پیشه‌ســازی، بازرگانی وگواستنه‌وه هتد .....)).

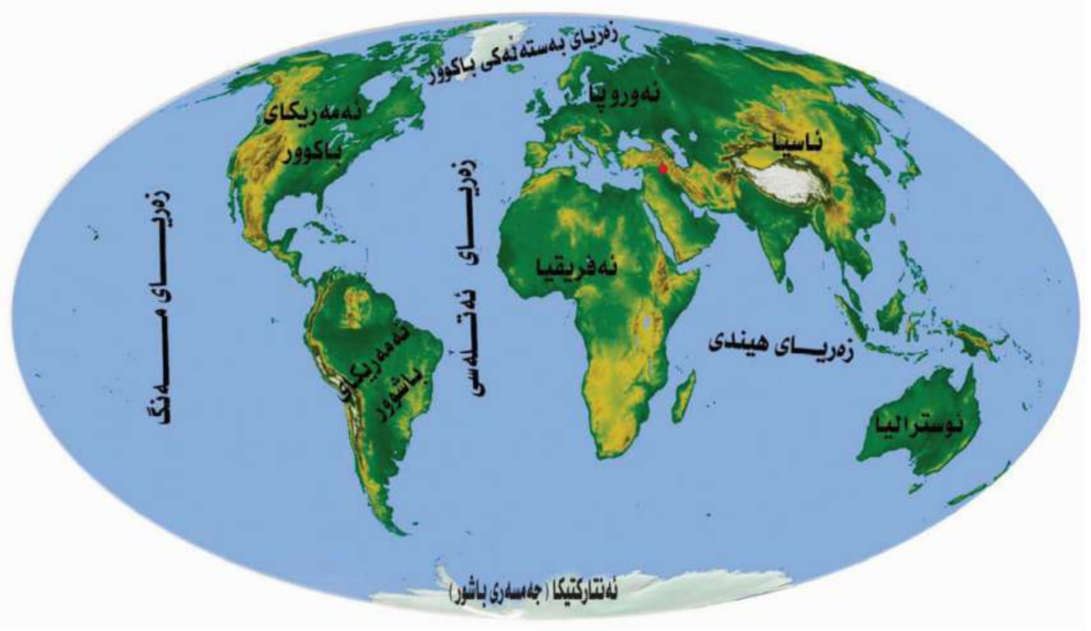

نه‌خشه‌ی ژماره (١) رووی زه‌وی سروشتی

زانیاری پێویست :

گۆی زه‌وی له ئاو و وشکانی پێک دێت، رووبه‌ری ئاوییه‌که‌ی فراوانتره له رووبه‌ری وشکانی.
به‌شی وشکانی گۆی زه‌وی له‌چه‌ند کیشوه‌رێک پێک دێت:(ئاسیا، ئه‌وروپا، ئه‌فه‌ریقیا، ئوستراليا
ئه‌مه‌ریکای باکور ، ئه‌مه‌ریکای باشور ، ئه‌نتاریکتیکا (جه‌مسه‌ری باشور)).
به‌شی ئاوی له گۆی زه‌وی ده‌ریا و زه‌ریاکان ده‌گرێته‌وه، وه‌ک:
(زه‌ریای مه‌نگ (باسفیک) ، زه‌ریای ئه‌تڵه‌سی ، زه‌ریای هیندی ؛ زه‌ریای به‌سته‌ڵه‌کی باکور).

ئاڕاســــتەکان

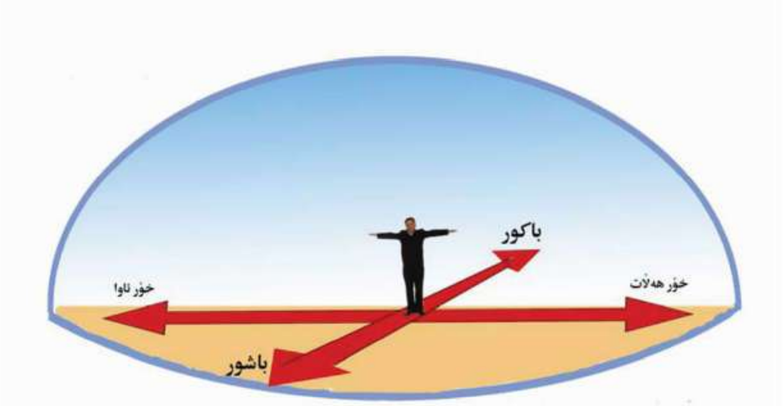

بریتییە لە چوار قۆڵی زانراوی سەرەکی پێکهاتوون لە (باکور ، باشور ، خۆرهەلات ، خۆر ئاوا) لەگەڵ ناوەندەکانیان (باکوری خۆر هەلات ، باشوری خۆر هەلات ، باکوری خۆر ئاوا ، باشوری خۆر ئاوا)

چالاکی

ئایا دەتوانی ولاتەکەی خۆت لەسەر نەخشەی ژمارە (١) بدۆزیتەوە؟

زانیاری پێویست :

هەرێمی کوردستان ولاتی ئێمەیە، دەکەوێتە بەشی باکوور و باکووری خۆرهەلاتی عێراق .

ڕووی زەوی

بەرزی و نزمی زەوی :

چیا

بارستاییەکی بەرز و گەورەی زەوییە، لە ئاستی زەوییەکانی دەوروپشتیەوە بەرزترە ، لێوارەکانی لێژن، لوتکەیەك یان زیاتر لە لوتکەیەکی هەیە, بە چەند شێوەیەك دەردەکەون وەك: زنجیرە چیا و چیای تەنها کە لە ئەنجامی تەقینەوەی گڕکانەکان دروست دەبن.

وێنەی زنجیرە چیا

وێنەی تاکە چیا

مامۆستای بەڕێز:

(هەوڵبدە هەردوو شێوە چیاکان بە نموونە بۆ قوتابییان ڕونبکەرەوە).

بـــــــان

ڕووبەرێكی بەرزاییە و سەری تەختانییە و بێ لوتكەیە، وەكو بانی مقان لە چەمچەماڵ و بـانی تارین و سـەربەن لـە هەولێر، بانی كەركوك و بانی موسڵ....هتد

وێنەی بان

گـــــــرد

لە ڕواڵەتدا لە چیا دەچێت، بەڵام زۆر بەرز نییە، وەك چیا لێوارەکانی زۆر لێژنین، وەك کۆمەڵە گردۆڵکەکانی حەمرین ، کە سنوری هەرێمی کوردستان لە بەشەکانی ناوەراست و باشوری عێراق جیادەکاتەوە .

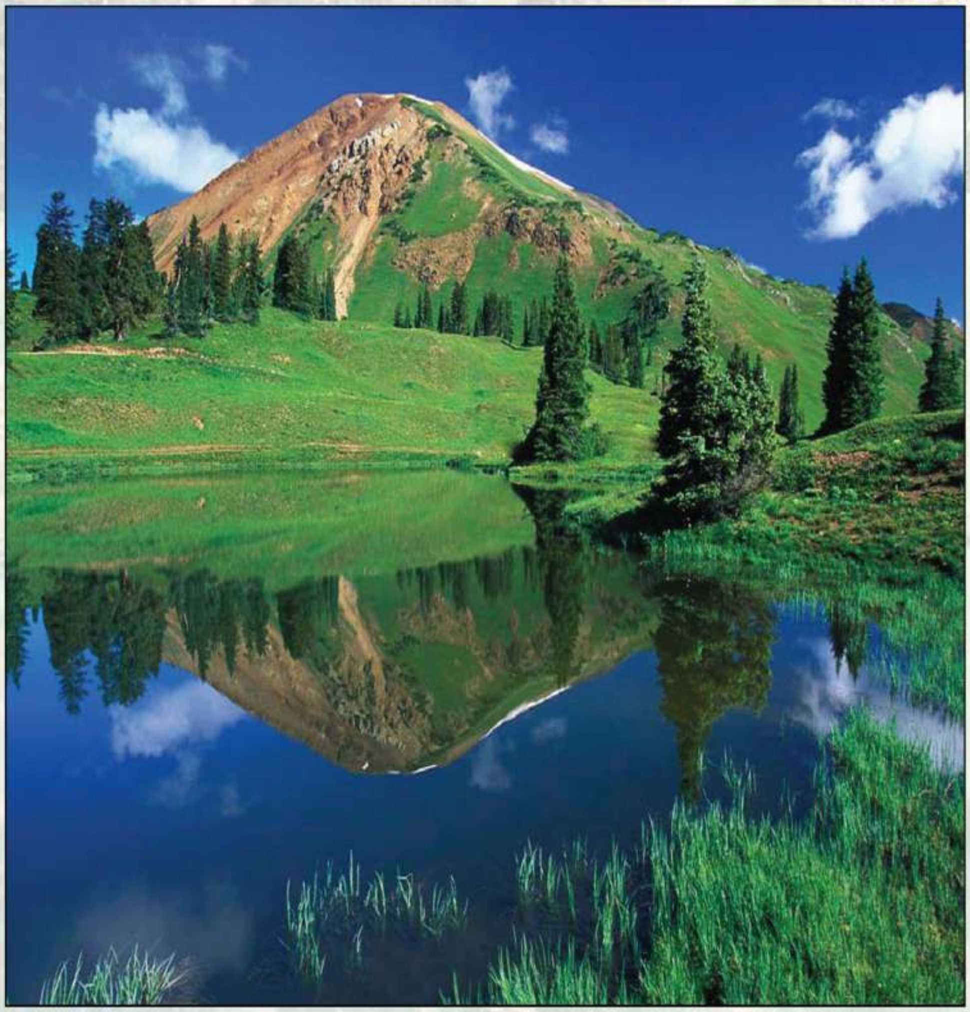

وێنەی گرد

دەشــــت

ناوچەیەکی تەختایی و فراوانە لەسەر ڕووی زەوی، بـەرزایی کەمـە، وەك (دەشـتی هـەولێر، دەشتی شارەزوور ،دەشتی بیتوێن ، دەشتی سندی ، دەشتی حەمرین) .

وێنەی دمشت

چالاکی:

قوتابی خۆشەویست: تۆش هەولبدە ناوی چەند دەشتێکی دیکە بنووسیت .

چالاکی:

ناوی چەند چیایەك بنووسە لە ناوچەکەی خۆت نزیك بێت .

زانیاری پێویست :

دەشت زەوییەکی بەپیتە و بۆ چاندن و ئاژەڵداری و نیشتەجێبوون سوودی هەیە، زۆرترین بەرهەمی خۆراك لە دەشتەکان دەست دەکەوێت .

دۆڵ

ناوچەیەکی نزمایی تەسکە کەوتۆتە نێوان دوو بەرزایی یا دەکەوێتە نێوان دوو شاخ.

دیمەنی دۆڵ

وێنەی گوندێکی دۆڵ

بیابـــان

ناوچەیەکی وشکانییە، ژیانی تێدا ئاسان نییە (بۆ مرۆڤ و گیانلەبەران)، لەڕووی ئاو و هەواوە (پلەی گەرمی، شێ، با، تیشکی خۆر) ڕووی زەوییەکەی بە زۆری بە تەپۆڵە لم و زیخ داپۆشراوە.

وێنەی بیابان و تەپۆلکەلماویەکان

چالاکی :

دەتوانی ناوی بیابانێکمان بۆ بنووسی کە لەکوردستاندا هەبێت؟ ئەگەر لە کوردستاندا نەبوو، نمونەیەك لە عێراق بهێنەوە .

زانیاری پێویست :

ژیانی بیابان نشینەکان جێگیرنییە هەردەم بەدوای ئاو و لەوەڕدا دەگەڕێن بۆ بەخێوکردنی ئاژەڵەکانیان. بە زۆری حوشتر و مەڕومالاَت بەخێودەکەن .

مامۆستای بەڕێز :

هەوڵبدە لەسەر ئەم بابەتە بە وردی پلەی گەرما و باو بارانی ئەم دەڤەرە بۆ قوتابییان ڕونبکەرەوە.

ڕووەکـــی خۆڕســـك

ڕووەکی خۆڕسك هەموو ئەو گژو گیاو دارستانانە دەگرێتەوە کە لـە خۆیانەوە دەڕوێن، بێ ئەوەی مرۆڤ دەستی لـە ڕواندنیاندا هەبێت. ئاو و هەوا و خاك و بـەرزی و نـزمـی کاریگەریان هەیە لـە گەشەکردنیدا.

وێنەی دارستانی کەمەرەیی

دارستانی سنەوبەری

دارستانێکی کوردستان

چالاکی :

ئەگەر سەیری هەر سێ وێنەی ڕووەکی خۆڕسك بکەیت ، چ جیاوازییەك بەدی دەکەیت؟

مامۆستای بەڕێز :

کاریگەری ئاو و هەوا و خاك بۆگەشەکردنی ڕووەکی خۆڕسك بۆ قوتابییان ڕوونبکەرەوە .

ڕاهێنان :

ناوی چەند ڕووەکێکی خۆڕسك بنووسە بە تایبەتی لە وەرزی بەهاراندا کە لە کوردستان خەڵك بۆ خۆراکی خۆیان بەکاری دەهێنن.

گرنگی رووەکی خۆڕسك

١-ژینگە لە پیسبوون دەپارێزێت.
٢-پلەی گەرمی لە هاویندا دادەبەزێنێت.
٣-زەوی لە داماڵین و رووتانەوە دەپارێزێت.
٤-جوانی دڵڕفێن بە ژینگە دەبەخشێت.
٥-رووبەری سەوزایی فراوان دەكات.
٦-سێبەر و سابات دابین دەكات بۆ گەشت و سەیران و پشوودان.
٧-سوودی ئابووری زۆرە.
٨-سوودی پزیشكی هەیە بۆ بەرهەمهێنانی داودەرمان.

دیمەنی سروشتی رووەکی خۆڕسكی كوردستان.

چالاكی:

ئایا رووەكی خۆڕسك لەهەموو شوێنێك وەك یەكە ؟

مامۆستای بەڕێز:

یارمەتی قوتابییان بدە بۆ دۆزینەوەی هۆیەكانی وێكنەچونی رووەكە خۆڕسكەكان.

بەشی دووەم

ســـــەرچاوەکانی ئاو

ئاو سەرچاوەی ژیانە، بۆ مرۆڤ و رووەك و گیانداران.

ئاو بە دوو شێوە دەردەکەوێت ، ئاوی سەرزەوی و ئاوی ژێرزەوی .

ئاوی سەرزەوی: بە شێك لەو باران و بەفرەی کە دەتوێتەوە، بەسەر رووی زەویدا دەڕوات و ئاوی سەرزەوی لێ پێکدەهێنێت .

وەك : جۆگە و رووبار و دەریاچە و گۆمەکان و زۆنگا و زەلکاو هتد........ .

بـــــاران

بەهۆی تیشکی خۆر ئاوی دەریا و زەریاکان گەرم دادێت و دەبێت بە هەڵم، بەهۆی با لەسەر رووبەرە ئاوییەکان بۆ وشکانی دەخشێ، چونکە سووکە بەرز دەبێتەوە, کە بەرزبووە، بەرەبەرە چڕدەبێتەوە و کێشی گران دەبێت ئینجا دادەبارێتە سەر زەوی.

بـــــەفر

بەفریش هەر وەکو باران هەڵی ئاو لە دەریاو زەریا و رووبەرە ئاوییەکان دێت بەلاّم بەهۆی دابەزینی پلەی گەرمی لەچینە بەرزەکانی ئاسمان دڵۆپە ئاوەکان و دەبەستێت و بەشێوەی کلۆی بەفر دادەبارێت .

چالاکی :

ئاوی سەر زەوی لەچی پێك دێت؟

زانیاری پێویست :

باران بارین لە هەموو جیهاندا وەك یەك نییە، ناوچە هەیە بە درێژایی ساڵ بارانی لێ دەبارێت و هەشیانە بە هاوین دەبارێت، لای خۆشمان لە کوردستان بە زستان و بە بەهار و پایزان باران دەبارێت.

وێنەی رووبار

وێنەی کانی

گۆم

وێنەی بەنداوی دوکان

زانیاری پێویست :

لە کوردستان چەند بەنداوێکمان هەیە ئاوی تێدا گلدەدرێتەوە بۆ وەرزی کەم ئاوی (هاوین) بەکاری دەهێنین و مەترسی لافاویش کەم دەکاتەوە ، وزەی کارەباشی لێ بەرهەم دەهێنرێت وەك بەنداوی دوکان و دەربەندیخان .

بەنداو:

رووبەرێکی فراوانی ئاوە، حکومەت دایمەزراندووە بۆ گلدانەوەی ئاوی بەفرو باران . وەکو بەنداوی دوکان و دەربەندیخان.

راهێنان:

سودەکانی بەنداو

١- -------------

٢- -------------

٣- -------------

٤- -------------

چەند نموونەیکی دیاردەی ئاوی

لافـــاو

هەستانی ئاوە، کە زەوی دەوروپشتی ئاوەڕۆ و رووبارەکان دادەپۆشێت، ئەمەش لـە ئەنجامی باو بۆرانی زۆرەوە پەیدا دەبێت، مەترسی دەخاتە سەر ژیانی دانیشتوان.

زانیاری:

باوبۆرانی ناوچەکانی کەمەری زەوی سالأنە زیانی زۆر بەدانیشتوانی ئەم ناوچانە دەگەیەنێت.

وێنەی لافـاو

چالاکی :

هەوڵبدە زیانەکانی لافاو دیاری بکەیت.

تـــاڤگە

هەندێ جار ئاو لـە چەم و رووبارەکان، لـە شـوێنێکی بەرزەوە بـەرەو شـوێنێکی نـزم بـەخورِ دێتەخوارەوە پێی دەوترێ (تاڤگە).

وێنەی تاڤگە

قوتابی خۆشەویست : دەتوانی ناوی چەند تاڤگەیەك بنوسی؟

راهێنان:

هۆی وشك بوونی تاڤگەی گەلی عەلی بەگ چییە ؟ بۆچـی نـاو بـەناو ئـەم وشـك بوونـە روودەدات؟

تاڤگەی گەلی عەلی بەگ

ئاوی ژێرزەوی

بەشێك لە باران و ئاوی بەفری تواوە دەچێتە ناو ناخی زەوی و لە چینە نزمەکان گل دەخواتەوە، ئاوی ژێرزەوی پێك دەهێنێت، دوایی هەندێکی لە شوێنێکی نەرم و بێ هێز بەشێوەی کانی و سەرچاوە هەڵدەقوولێت. ئاوی ژێر زەوی سوودی زۆری بۆ مرۆڤ هەیە، بەکاری دەهێنین بۆ خواردنەوە و شۆرین و کشتوکاڵ و ئاودانی ئاژەڵ.

هاوینە هەواری بێخاڵ لە رەواندوز

زانیاری پێویست :

لە کوردستان لەبەر زۆری کانیاو و سەرچاوەکان، هاوینە هەواری زۆرمان هەیە، کە بۆتە جێگای سەرنجی گەشتیاران، داهاتێکی باش بۆ هاوولاَتیانی دەڤەرەکە بەدەست دەهێنێت، وەکو هاوینە هەوارەکانی (ئەحمەداوە ، بێخاڵ و سۆلاڤ...هتد).

چالاکی :

بۆچی گەشتیارەکان لە هاویناندا روو لە هاوینە هەوارەکانی کوردستان دەکەن؟

بەشی سێیەم

وەرزەکانی ساڵ

ساڵ چوار وەرزە (زستان ، بەهار، هاوین ، پایز) لە وەرزی زستاندا بەفر و باران دەبارێت پلەی گەرمی نزم دەبێت .

وێنەی زستان

لەکاتی بەفر بارین لە ناو شارەکان منداڵان یاری بە بەفر دەکەن .

راهێنان:

ئایا زۆرترین بەفر بارین لە چ مانگێك دادەبارێت؟ (کانوونی دووەم) (شوبات) (ئادار) (کانوونی یەکەم).

بەهۆی باران و توانەوەی بەفر ئاوی سەر زەوی و ژێرزەوی زۆر دەبێت .

بــــەهــار

ئـاو و هـەوا فێنکـە و گـژوگیا گەشـە دەکـات، زەوی وەك رایـەخێکی سـەوزی لێـدێت، هاوولاٌتیان لـە شارەکان دەردەچن، ڕوو لـە سەیرانگەکان دەکەن .

وێنەی دیمەنی بەهار

جەژنی نەورۆز

جەژنێکی کۆنی نەتەوەی کوردە، مژدەی سەرەتایی هاتنی وەرزی بەهاری پێیە، لە بەرەبەیانی (٢١) بیست و یەکی ئاداردا هاووڵاتیانی شار و لادێیەکان ئاهەنگ و خۆشی وشایی دەگێڕن، تا درەنگانێکی رۆژێ، بۆنی گوڵ و نێرگزی کوردستان هەڵدەمژن و ئێوارەش بەرەو ماڵەوە دەگەڕێنەوە.

چالاکی :

رۆژی نەورۆز بۆ کوێ چوویت؟ چۆن ئەم رۆژەت بەسەر برد؟ هەستت بەچی کرد؟

راهێنان

ئەم دەستە واژانە بەم وشانە تەواو بکە (سارد، باران و بەفر, فێنك, سووك)

١ – لە وەرزی زستاندا ئاو و هەوا (-----) و ------ دەبارێت ئاو زۆردەبێت.

٢– لەوەرزی بەهاردا پلەی گەرمی (----) دەبێت و دانیشتوان جلی (-----) لەبەردەکەن.

وێنەی هەرچوار وەرزی ساڵ

هـــــاوین

ئاو و هەوا گەرم دەبێت، باران نا بارێت، هاولاتیان بۆ خۆ رزگارکردن لـە گـەرمای هـاوین ڕوو لـە هاوینە هەوارەکان دەکەن، یا لـە مالەوە هۆیەکانی فێنك کەرەوە بە کاردەهێنن.

پـــــایز

ئاو و هەوا مامناوەندی دەبێت و بەرەو ساردی دەچێت، میوەجات پێدەگات .

وێنەی پایز

زانیاری پێویست :

ئاو و هەوا لـەم توخمانە پێکدێت (پلـەی گەرمی ، بایەکان ، داباریین ، پالەپەستۆی هەوا).

بەشی چوارەم

دانیشتوان

بۆ ئەوەی ئاشنایی جۆری نیشتەجێبوونی هاووڵاتیان ببین، پێوستمان بە زانینی شێوازی ژیانی شار و لادێ و کۆچەریەکان هەیە.

وێنەی شاری کەرکووک

شەقڵاوە

شـــــــار

ژمارەیەكی زۆر لـە خانووبەرە و دام ودەزگە وەك (قوتابخانە، خوێندنگە، زانكۆ ، تەلار ، ڕێگە و بان وپردی یەكتر بڕ)ی تێدایە، دانشتوانی زۆرە، بە كارو پیشەی جۆراو جۆر خەریكن.

شاری هەولێر

شاری سلێمانی

شاری دهۆك

چالاکی :

ناوی شارەکەی خۆت بنوسە، ئینجا وێنەیەکی جوانی بخە ناو پەڕی کتێبەکەت.

زانیاری پێویست :

هەرێمی کوردستانی عێراق دەکەوێتە بەشی باکوور و باکووری ڕۆژهەلاتی عێراق، زۆربەی دانیشتووانی کوردن و نەتەوەی دیکەی وەك عەرەب و تورکمان و کلدۆ ئاشوری لێ دەژین، لە شارە گەورەکانی وەکو (کەرکوك، هەولێر ،سلێمانی ، دهۆك) و گەلێ شاری بچوکیشی هەیە ،لادێی زۆریشی تێدایە، بەکاری جۆراو جۆر خەریکن .

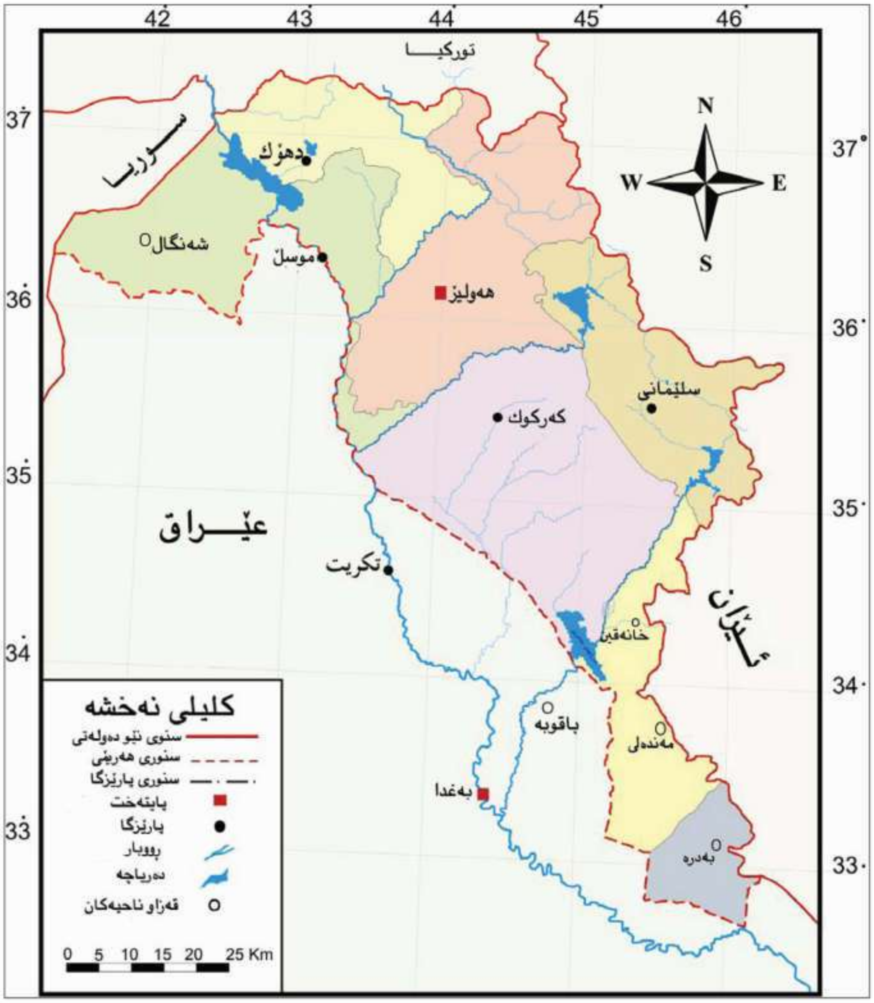

ژمارە (٢)

نەخشەی کارگێڕی هەرێمی کوردستانی عێراق

ڕاهێنان

١- ناوی شارەگەورەکانی هەرێمی کوردستان بنوسە .

٢- کامە شاری کوردستان بەرکیمیابارانی ڕژێمی بەعسی کەوتووە؟ کە بووە هێمای خەبات و قوربانیدانی گەلی کورد؟

لادێ و گوند

رووبەرێکی بچوکتر و خانووبەرەی کەمتری تێدا هەیە، زۆربەی دانیشتووانی بەکاری کشتوکاڵی و ئاژەڵدارییەوە خەریکن .

وێنەی جووتکردنی سەرەتای

دروێنە بەئامێر

زانیاری پێویست :

لە ئەنجامی سیاسەتی دڕندانەی ڕژێمە یەك لە دووایەکەکانی عێراق گەورەترین زیان بەرگوندەکان کەوتووە زیاتر لە (٤٥٠٠) گوند روخێندراوەو سوتێندراون ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانەکانیان کە بە (١٨٢٠٠٠) هەزار کەس مەزەندە دەکرێت لە زێدی باوباپیرانیان دەستگیرکران و لەبیابانەکانی خۆرئاوای عێراق زیندە بە چاڵ کران، لە ژێرناوی (ئەنفال)، کە بە گەورەترین تاوان دادەنرێت لە مێژووی نوێ دژی گەلی کورد لە عێراق. لە دوای راپەرینە مەزنەکەی ساڵی ١٩٩١ گوندەکان بەرەبەرە ئاوەدان دەکرێنەوە.

کۆچەر (دەوارنشین) :

ئەم کۆچەرانە ژمارەیان لە گوندنشینەکان کەمترە، خەریکی بەخێوکردنی مەڕ و ماڵاتن کوێستان و گەرمیان دەکەن بۆ پەیداکردنی ئالیکی مەڕو و ماڵاتەکانیان، ژیان لەناو ڕەشماڵ بەسەر دەبەن. بەڵام ئێستا ژمارەیان لە کەم بوون دایە بەهۆی نیشتەجێ بوونیان لە شار و گوندەکاندا.

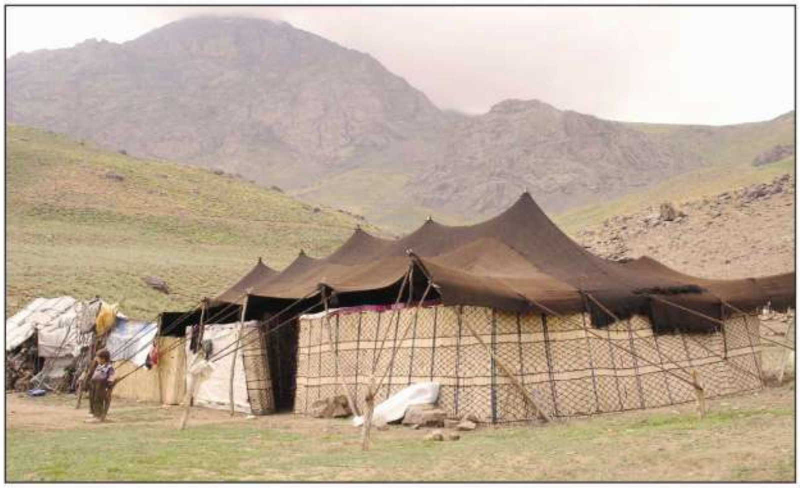

وێنەی ڕەشماڵ

چالاکی :

ڕەشماڵ ماڵی کۆچەریانە (ڕەوەند) ، لەمووی بزن دروست دەکرێت .

مێـــــــژوو

بەشی یەکەم

ساڵنامە

ساڵنامە چییە ؟

نووسراوێکی سەر دیوار یان سەرمێزە ، ڕۆژ و مانگ و ساڵی تێدا دیار دەکرێت .

هەر کاتێ ویستمان زانیاری دەربارەی ڕۆژ و مانگ و ساڵ وەربگرین ، دەگەڕێینەوە بۆ ئەو خشتەیەی کە لە ناو ساڵنامەکان نەخشێنراوە .

ئەو ساڵنامانەی کە لەلای ئێمە (هەرێمی کوردستان) پەیرەو دەکرێت سێ جۆرن :

ساڵنامەی زایینی / ساڵنامەی کۆچی / ساڵنامەی کوردی .

ساڵنامەی زایینی / ئەو ساڵنامەیە کە دونیای سەردەم بەکاری دەهێنێت و لە هەموو ساڵنامەکانی دیکە زیاتر لە هەرێم بەکار دەهێنرێت لە دام و دەزگاکانی میری و ژیانی ڕۆژانەماندا .

ڕاهێنان

١- ڕۆژانە لە کاتی دەوامی قوتابخانەکەت پشت بە چ ساڵنامەیەك دەبەستیت ؟

٢- پشووی هەفتانەت لە چ ڕۆژێکە ؟

مانگەکانی ساڵی زایینی

1 January کانوونی دووەم

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
2	1					31
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

2 February شوبات

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
						28

3 March ئـــادار

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
			31	30	29	28

4 April نیســان

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
	30	29	28	27	26	25

5 May ئایار

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
1					31	30
8	7	6	5	4	3	2
15	14	13	12	11	10	9
22	21	20	19	18	17	16
29	28	27	26	25	24	23

6 June حوزەیران

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
5	4	3	2	1		
12	11	10	9	8	7	6
19	18	17	16	15	14	13
26	25	24	23	22	21	20
			30	29	28	27

7 July تەممـــووز

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
31	30	29	28	27	26	25

8 August ئـــاب

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
7	6	5	4	3	2	1
14	13	12	11	10	9	8
21	20	19	18	17	16	15
28	27	26	25	24	23	22
				31	30	29

9 September ئەیـلول

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
4	3	2	1			
11	10	9	8	7	6	5
18	17	16	15	14	13	12
25	24	23	22	21	20	19
		30	29	28	27	26

10 October تشرینی یەکەم

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
2	1					31
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

11 november تشرینی دووەم

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
				30	29	28

12 December کانوونی یەکەم

هەینی	پێنج شەممە	چوارشەممە	سێ شەممە	دووشەممە	یەک شەممە	شەممە
4	3	2	1			
11	10	9	8	7	6	5
18	17	16	15	14	13	12
25	24	23	22	21	20	19
	31	30	29	28	27	26

(ساڵنامەی زایینی)

مامۆستای بەڕێز :

بۆ قوتابییەکانت ڕوونبکەرەوە کە ساڵنامەی زایینی لـە چییەوە هاتووە .

ڕاهێنان :

هەفتە حەوت ڕۆژە ، شوێنە بەتاڵەکان بە ڕۆژە نادیارەکان پڕ بکەوە :

شەممە ، .... ، .... ، سێ شەممە ، .... ، .... ، ....، هەینی .

ناوی مانگەکانی ساڵی زایینی

کانونی دووەم	شوبات	ئادار	نیسان	ئایار	حوزیران
تەموز	ئاب	ئەیلول	تشرینی یەکەم	تشرینی دووەم	کانونی یەکەم

ڕاهێنان :

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەرەوە:

١- ئایا دەزانی هەموو ساڵێ دەرگای قوتابخانەکان لە چ مانگێك دەکرێتەوە ؟.

٢- پشووی فەرمی خوێندن لە زستان لە چ مانگێك دەست پێدەکات ؟.

٣- ڕۆژی منداڵان دەکەوێتە کام مانگ؟.

٤- ڕۆژی ژینگەی کوردستان لە چ مانگێکە؟ بۆچی ئەم ڕۆژەیان دیاری کردووە؟.

ڕۆژی شەهیدانی زانکۆ:

بۆ ڕێزلێنان لەقوربانیان بۆردمانی زانکۆی سلێمانی لە قەڵادزێ ساڵی ١٩٧٤ لەلایەن ڕژێمی بەعسی لەناوچوو.

(٢٤) نیسانی هەموو ساڵێك کرا بەڕۆژی شەهیدانی زانکۆ لە هەرێمی کوردستان.

لەم ڕۆژە فڕۆکەکانی ڕژێم بە بۆمبی ناپاڵمی قەدەغەکراوی نێو دەوڵەتی قەڵادزێیان بۆردمان کرد، قوربانیانی ئەم بۆردمانە دڕندانەیە (١٦٣) خوێندکارو قوتابی و ژن ومنداڵ و پیر شەهید بوون، پتر لە (٢٥٠) هاوڵاتیش بریندار بوون و شارەکەش وێرانکرا.

وێنەی قوتابخانە

مامۆستا ئامۆژگاری قوتابییەکان دەکات

زانیاری :

١- سەرەتای دەستپێکردنی ساڵنامەی زاینی بە لە دایکبوونی عیسا پێغەمبەر (سەلامی خودای لێبێت) دەست پێدەکات و دەکرێتە دوانزە مانگ ، ژمارەی ڕۆژەکانی ساڵی زاینی ٣٦٥ ڕۆژ وچارەکە ڕۆژێك، بەهەر چوار ساڵ جارێك دەبێتە ٣٦٦ ڕۆژ ، پێی دەوترێت ساڵی کەبیسە.

٢-لە بەهاری ساڵی ١٩٩١ گەلی کوردستان دژ بە ڕژێمی عێراق ڕاپەڕی ، لە ئەنجامدا زۆربەی ناوچەکانی کوردستان لە دەستی ستەم و زۆرداری ڕژێمی دڕندە رزگارکران.

ساڵنامەی کوردی

ئەم ساڵنامەیە تایبەتە بە مێژووی گەلەکەمان لە کوردستان . سەرهەڵدانی ئەم ساڵنامەیە دەگەڕێتەوە بۆ (٧٠٠ ساڵ پێش زایین) کە مێژووی دامەزراندنی دەوڵەتی مادی کوردییە(میدیا). بۆتە سەرەتای ساڵنامەی کوردی .

زانیاری :

مادەکان باپیرانی گەلی کوردن زیاتر لە ٥٠٠٠ پێنج هەزار ساڵ پێش زایین ، لەم ناوچەیە ژیاون و شارستانیەت و دەوڵەتیان دامەزراندوە،پایتەختەکیان شاری ئەکباتانا(هەمەدان) بووە. لە ساڵی ٥٥٠ پێش زایینی دەوڵەتەکەیان بە دەستی پاشای ئەخمینیەکان (کورش) لە ناوچووە .

نموونەیەك لە شارستانییەتی مادەکان

مامۆستای بەڕێز :

ئەم زانیارییانە بۆ قوتابییەکانت شیبکەوە .

بۆ زانینی سالّنامەی کوردی ٧٠٠ سالّ+ ٢٠١١ سالّی زاینی = ٢٧١١ سالّی کوردی.

زانیاری :

رۆژی یەکەمی سالّی کوردی لە ٢١ ئاداریی هەموو سالّێك دەست پێدەکات ، کە دەکاتە یەکەم رۆژی نەورۆز ، مژدەی خۆشی بەهار لەگەلّ خۆیدا دەهێنێت وکۆتایی بە سەرما و سۆلّی زستان دەهێنێت.

مانگەکانی ساڵی کوردی

خاکە لێوە نەورۆز	گوڵان	جۆزەردان	پوشپەر	خەرمانان	گەلاوێژ
رەزبەر	گەلاڕێزان	سەرماوەرز	بەفرانبار	رێبەندان	رەشەمێ

چالاکی :

خانە بەتاڵەکان بە ناوی مانگەکان پڕبکەوە :-

خاکە لێوە نەورۆز			پوشپەر		
			بەفرانبار		رەشەمێ

مانگەكانی ساڵی كوردی

نەورۆز (خاكەلێو) 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
7	6	5	4	3	2	1
14	13	12	11	10	9	8
21	20	19	18	17	16	15
28	27	26	25	24	23	22
				31	30	29

گوڵان (بانەمەڕ) 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
4	3	2	1			
11	10	9	8	7	6	5
18	17	16	15	14	13	12
25	24	23	22	21	20	19
	31	30	29	28	27	26

جۆزەردان 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
1					31	30
8	7	6	5	4	3	2
15	14	13	12	11	10	9
22	21	20	19	18	17	16
29	28	27	26	25	24	23

پوشپەڕ 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
5	4	3	2	1		
12	11	10	9	8	7	6
19	18	17	16	15	14	13
26	25	24	23	22	21	20
		31	30	29	28	27

خەرمانان 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
2	1					31
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

گەلاوێژ 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
			31	30	29	28

ڕەزبەر 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
	30	29	28	27	26	25

گەلاریزان (خەزەلوەر) 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
7	6	5	4	3	2	1
14	13	12	11	10	9	8
21	20	19	18	17	16	15
28	27	26	25	24	23	22
					30	29

سەرماوەز 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
5	4	3	2	1		
12	11	10	9	8	7	6
19	18	17	16	15	14	13
26	25	24	23	22	21	20
			30	29	28	27

بەفرانبار 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
	30	29	28	27	26	25

ڕێبەندان 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
1						30
8	7	6	5	4	3	2
15	14	13	12	11	10	9
22	21	20	19	18	17	16
29	28	27	26	25	24	23

ڕەشەمێ 2709

هەینی	پێنج شەممە	چوار شەممە	سێ شەممە	دوو شەممە	یەک شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
				30	29	28

سالنامەی كوردی

چالاكی :

خۆشترین، یان ناخۆشترین ڕۆژ لە نێو مانگە كوردییەكان ، بۆیان گێڕابیتەوە یاخۆت دیتبێتت و كاری تێكردبیت، دیاری بكە و بۆ هاوڕێكانتی بگێڕەوە .

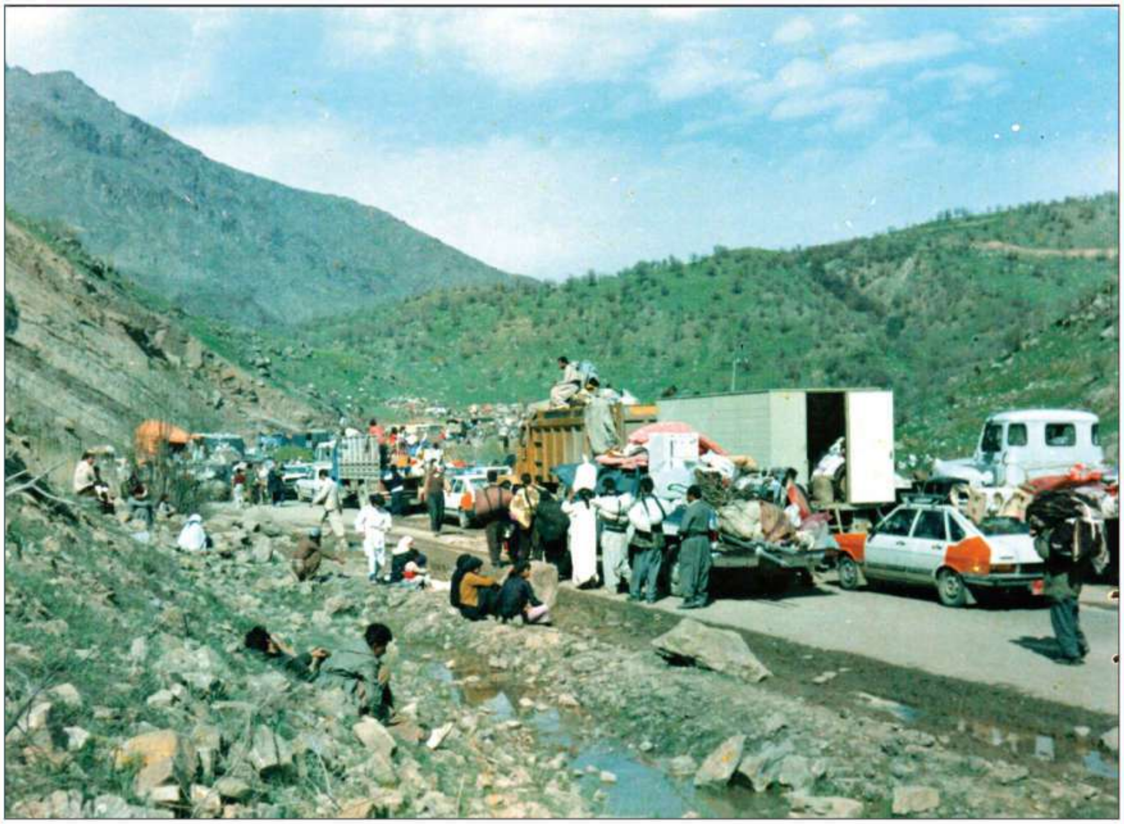

وێنەی کۆڕەوی ١٩٩١

ڕاهێنان :

ڕۆژی کۆڕەوە مەزنەکەی گەلی کورد لە ئاداری ١٩٩١, دانیشتوانی کوردستان بە تێکڕا ماڵ و سامانی خۆیان جێهێشت و بەرەو چارەنوسێکی نادیار بەرێکەوتن تەنها بۆ ئەوەی سەر بۆ رژێمێکی دڕندە شۆر نەکەن.

ئایا ئەنجامی ئەم کۆڕەوە مەزنە بۆ گەلی کوردستان چی بوو؟.

زانیاری :

١٤ نیسانی ١٩٨٨ چوار شارۆچکەی گەرمیان لە یەك ڕۆژدا بە تەواوەتی وێران کران و نزیکەی بیست هەزار ژن و منداڵ و پیاوی کورد رەوانەی سەربازگەکانی لەناوبردن کران. بۆیە لەبەر گەورەیی تاوانەکە و زۆری زیانەکانی ئەم ڕۆژە کراوەتە ڕۆژی یادکردنەوەی تاوانە گەورەکەی ئەنفال لە کوردستان.

ساڵنامەی کۆچی

ئەم ساڵنامەیە (ساڵنامەیەکی ئیسلامییە ، لەو ڕۆژەوە دەست پێدەکات کە (محمـد) پێغەمبەر(د.خ) لـە مەککـەوە بـۆ مەدینـە (یثـرب) کۆچـی کـرد ، بـە مەبەسـتی بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلام و خۆ ڕزگـار کـردن لـە دەسـت سـتەم و زۆرداری قورەیـشیەکان لـە شاری مەککە . ئـەو ڕۆژە لـە سـەردەمی خەلیفـە (عومـەری کـوری خـەتاب) (ر.خ) پەیڕەو کرا.

وێنەی شاری مەککە

مانگەکانی ساڵی کۆچی :

موحەرەم	سەفەر	رەبیعی یەکەم	رەبیعی دووەم	جەمادی یەکەم	جەمادی دووەم
رەجەب	شەعبان	رەمەزان	شەوال	ذولقەعدە	ذو لحەجە

ڕاهێنان :

١- یەکەم ڕۆژی ڕۆژو گرتن دەکەوێتە کام مانگ ؟

٢- چەند یاد و جەژنێکی ئایینی دیاری بکە ؟

مانگەکانی ساڵی کۆچی

1 محرم

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
5	4	3	2	1		
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
				30	29	28

2 صفر

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
4	3	2	1			
11	10	9	8	7	6	5
18	17	16	15	14	13	12
25	24	23	22	21	20	19
		30	29	28	27	26

3 ربيع الاول

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
2	1					
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

4 ربيع الثاني

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
7	6	5	4	3	2	1
14	13	12	11	10	9	8
21	20	19	18	17	16	15
28	27	26	25	24	23	22
						29

5 جمادي الاول

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
					29	28

6 جمادي الثاني

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
5	4	3	2	1		
12	11	10	9	8	7	6
19	18	17	16	15	14	13
26	25	24	23	22	21	20
			30	29	28	27

7 رجب

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
		29	28	27	26	25

8 شعبان

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
2	1					
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

9 رمضان

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
7	6	5	4	3	2	1
14	13	12	11	10	9	8
21	20	19	18	17	16	15
28	27	26	25	24	23	22
						29

10 شوال

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
6	5	4	3	2	1	
13	12	11	10	9	8	7
20	19	18	17	16	15	14
27	26	25	24	23	22	21
				30	29	28

11 ذي القعدة

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
4	3	2	1			
11	10	9	8	7	6	5
18	17	16	15	14	13	12
25	24	23	22	21	20	19
		30	29	28	27	26

12 ذي الحجة

هەینی	5 شەممە	4 شەممە	3 شەممە	2 شەممە	1 شەممە	شەممە
2	1					
9	8	7	6	5	4	3
16	15	14	13	12	11	10
23	22	21	20	19	18	17
30	29	28	27	26	25	24

سالنامەی کۆچی

چالاکی :

ناوی چوار مانگی ساڵی کۆچی لە خانە بۆشەکان بنوسە :

	جەمادی یەکەم	رەبیعی دووەم		سەفەر	موحەرەم
ذو لحەجە	ذولقەعدە	شەوال	رەمەزان		

بەشی دووەم

شارە دێرینەکانی هەرێمی کوردستان

کوردستان ولاّتێکی دێرینە ، چەندان شاری کۆن و مێژوویی گرتۆتە خۆ .

هەولێر

شارێکی دێرینی کوردستانە کەوتۆتە پێدەشتێکی فراوان بۆ یەکەم جار لە مێژوو ناوی ئەم شارە لە نوسینەکانی پاشایەکی سۆمەری لە سالّی (٢٠٠٠)دوو هەزار پێش زاین بە ناوی ئوربیلم هاتووە. دەرکەوتنی شارستانیەتی ئەم شارە دەگەڕێتەوە بۆ(٦٠٠٠) شەش هەزار سالّ پێش زایین. هەولێر گەلیّ ڕووداوی گەورەی بەخۆوە دیوەوە و گەلیّ ناوداری تێدا هەلّکەوتووە، کە خزمەتی شارستانیەت و مرۆڤایەتییان کردوە، ئێستاش پایتەختی هەرێمی کوردستانە.

قەلاّی هەولێر

زانیاری :

لە سالّی (٣٣١) سێسەدوسیویەك پێش زایین (پ.ز) پاشای مەکدۆنییەکان (ئەسکەندەری گەورە) بەسەر (داریۆشی سێیەم) پاشای ئەخمینیەکان لە نزیك هەولێر لە شەڕی (گۆگامیلا) (ئەربیلا)سەرکەوت .

وێنەی منارەی موزەفەریە (چۆلی) لە شاری هەولێر

کەرکوك

شارێکی دێرینی کوردستانە لەسەر قەڵایەك بنیادنراوە ، لە مێژووی کۆن بە ناوی (ئارابخا) ناسراوە ئەم ناوەش بۆ یەکەمین جار لەسەردەمی پاشای بابلی حامورابی ناوی هاتووە ماوەیەکی زۆر پایتەختی گوتییەکان بووە .

وێنەی قەڵای کەرکوك

زانیاری :

کەرکوك لە کۆن و ئێستا بایەخێکی زۆری هەبووە و هەیە چونکە هەمیشە مەڵبەندێکی ئاوەدانی گرنگ بووە، بۆیە بەر لێشاوی رژێمە درندەکانی پێشووکەوتووە و دانیشتوانەکەی کە زۆربەی کوردن, وەبەر دەرکردن و گواستنەوە و بەعەرەبکردن و ئەنفالکردن کەوتوون .

چالاکی :

مامۆستای بەرێز :

دەکرێت چالاکییەك بە قوتابییان ئامادە بکەیت لە بارەی ئەمڕۆی کەرکوك .

زانیاری :

کەرکوك بە سامانی نەوت دەوڵەمەندە .

سـليّمانى

پايتەختى ميرنيشينى بابانەكان بـووە . يەكێكـە لـە شـارە گـەورەكانى كوردسـتان و مەڵبەندێكى ڕۆشنبيرى و كارگێڕى گرنگە .
گەلێک شاعير و كەڵە مێردى ناودارى كوردى تێدا هەڵكەوتووە .

وێنەی شاری سلێمانی

زانياری :
شارى سلێمانى لە ساڵى(١٧٨٤)هەزار و حەوسەد و هەشتاو چوارى زايينى لەلايەن (ئيبراهيم پاشاى بابان) بنيادنراوە ،پايتەختى حكومەت بووە لە سـەردەمى (مەليك محمود) لە سەرەتاى سەدەى بيستەم.

ڕاهێنان :
١– شارى سلێمانى لە دواى كوێ بووە بە پايتەختى ميرنيشينى بابان ؟
٢– ناوى چەند ناودار و شاعيرێكى شارى سلێمانى بۆ هاورێكانت ڕوونبكەوە ؟

ئامێدی

یەکێکە لـە شارە دێرینەکانی کوردستان کەوتۆتە سەر بانێکی بەرز ، ماوەیەکی زۆر قەڵاو پایتەختی میرنشینی بادینان بووە .

وێنەی شاری ئامێدی

زانیاری :

شاری ئامێدی پاشماوەی چەندین شوێنەواری مێژووی کۆنی تێدا ماوە : وەك دەروازەی شار و مزگەوت و خوێندنگە ئایینیەکان .

هەڵەبجە

دەکەوێتە مەڵبەندی دەشتی شارەزوور . لە (١٦ /٣/١٩٨٨) کەوتە بەر هێرشی کیمیابارانی رژێمی بەعس ، زیاتر لە (٥٠٠٠) پێنج هەزار قوربانی و پازدە هەزار بریندارى لێکەوتەوە و شارەکەش خاپوور و وێرانکرا .

وێنەی شاری هەڵەبجە لەکاتی کیمیا بارانداا

زانیاری :
وەك رێزلێنان بۆ گیانی قوربانیانی کیمبابارا ن لەلایەن رژێمی بەعس سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان لە حوزەیرانی ٢٠١٣ بڕیاری بەپارێزگاکردنی شاری هەڵەبجەی دەرکرد .

ڕاهێنان :
کاریگەری کیمیابارانی شاری هەڵەبجە چ پاشماوەیەکی خراپی لە دوای خۆی بەجێهێشتوە ؟ ئەمە بکە دارِشتن و لەگەڵ هاورِێکانت گفتۆگۆی لەسەر بکە .

زانیاری :
ڕەشە کوژی کورد لە لایەن بەعس و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی یەکێك بوو لە کارە هەرە نامرۆییەکانی، ئەم رژێمە و بۆتە پەڵەیەکی ڕەش لە نێوچەوانی داگیرکەرانی کوردستان. کە هەتا هەتایە مێژوو پێەوەی شەرمەزارە.

ڕەواندوز

قەلاو پایتەختی میرینشینی سۆران بووە بە تایبەتی لە سەردەمی (میر محەمەدی پاشای گەورە). تووشی گەلێ کارەساتی گەورە هاتووە . وەك هێرشی سوپای رووس و عوسمانییەکان بۆ سەر دەڤەرەکەیان ، ڕێگایەکی سەرەکی کاروانچییان بووە ، کە هەمیشە بۆتە مایەی خێروخۆشی بۆ ئەم دەڤەرە .

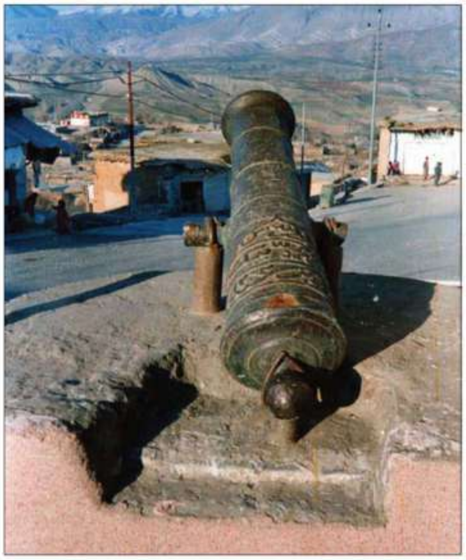

تۆپەکەی وەستا رەجەب (رەواندوز)

وێنەی خەرەندی (رەواندوز)

زانیاری :

رەواندوز شوێنێکی بەرز و سەختە ، دوژمن بە ئاسانی نەیتوانیوە داگیری بکات .بۆیە کراوە بە پایتەختی میرنیشینی سۆران .

زاخـــــــۆ

باژێری زاخۆ

شارێکی ناودار و مێژوویی دەڤەری بادینان و مەڵبەندێکی بازرگانی گرنگ بووە . دەروازەی سەرەکی رێگەی لە شکرکێشی هێزە جیاجیاکان بووە لە قۆناغە مێژووییەکان .

پردی دەلال لە زاخۆ

زانیاری :

لە شوێنە مێژوویەکانی زاخۆ کە تا ئێستاش مابێت و بەرچاو بێت پردی دەلالە لە زاخۆ .

چالاکی :

شاری زاخۆ دەروازەیەکی گرینگی بازرگانی هەرێمی کوردستانە لەگەڵ وڵاتی تورکیا و پردی پەیوەندی نێوان هەرێم و ئەوروپایە.

بەشی سێیەم

شوێنەوارە دێرینەکانی کوردستان

ئەشکەوتی شانەدەر

یەکێکە لە ئەشکەوتە دێرینەکانی کوردستان ، دەکەوێتە چیای برادۆست لە پارێزگای هەولێر. مرۆڤ لـــە قۆناغەکانی پێش مێژوو لەم ئەشکەوتە ژیاون ، کە بە مرۆڤی (نیاندرتاڵ) ناسراوون.

ئەشکەوتی شانەدەر

مرۆڤی نیاندرتاڵ

ڕاهێنان :

مرۆڤ لە چ سەردەمێك لە ناو ئەشکەوتەکان ژیاون ؟

ئەشکەوتی هەزار مێرد

دەکەوێتە چیای (بەرانان) لە دووری (١٣) سێزدە کیلۆمەتر لە باشووری خۆرئاوایی شاری سلێمانی . مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی کۆن کە مرۆڤی کۆنی تێدا ژیاوە .

ئەشکەوتی هەزار مێرد لە سلێمانی

گوندی چەرمۆ

گوندی چەرمۆ دەکەوێتە سەر گردۆڵکەیەک بە بەرزی ٢٣م لە خۆرهەڵاتی شاری چەمچەماڵ لە پارێزگای کەرکوک،
لە مەڵبەندە سەرەکییەکانی نیشتەجێی مرۆڤ دادەنرێت لەدوای ژیانی ناو ئەشکەوت، لەم گوندە بۆ یەکەم جار لە مێژووی مرۆڤایەتی کشتوکاڵیان کردووە و ئاژەڵیان بەخێوکردووە، شوێنەواری مرۆڤ و ژیانی تێدایە. تەور و داس و شەنە و (دەستاڕیان بۆ هاڕینی دانەوێڵە بەکارهێناوە)، دە چینی یەکەمی ژێرەوەی گردەکە، مەزەندە دەکرێت بۆ سەردەمی چاخی بەردینی کۆن بگەڕێتەوە، ژنان خشڵی لە قوڕ دروستکراو و بازنی مەڕمەڕیان بەکارهێناوە بۆ خۆڕازاندنەوە، مردووەکانیشیان لەژێر خانووەکانیان ناشتووە. مێژووی گوندی چەرمۆ بۆ ٦٥٠٠ ساڵ پێش زاین دەگەڕێتەوە.

چەمچەماڵ

شوێنەواری چەرمۆ

راهێنان :

مرۆڤ یەکەم جار لە کوردستان لە کوێ نیشتەجێ بووە و ئاوەدانی دروستکردووە ؟

چالاکی :

مامۆستای بەڕێز : کورتەیەك لەسەر گوندی (چەرمۆ) و دەڤەرەکە بۆ قوتابییەکانت ڕوونبکەوە .

مۆزەخـــانە

مۆزەخانەی هەولێر

شوێنی هەڵگرتن و پاراستنی ئاسەواری دێرینی گەلانی ئەم سەر زەمینەیە . بە هۆی مۆزەخانەوە مێژووی گەلان وون نابێت . لـە بە ناوبانگترین مۆزەخانەکانی جیهان ئەمانەن:

(مۆزەخانەی لـەندەن ، لۆڤەر ، بەرلـین ، میسر ، بەغدا)

چالاکی :

دەکرێ مامۆستا یارمەتی قوتابییەکانی بدات بۆ سەردانی مۆزەخانەی شارەکەی ئەگەر هەبێت ، یا لـەرێگەی وێنەی جۆراوجۆر و هۆیەکانی فێرکردن شوێنەواری کوردستان بناسێت.

مۆزەخانەی هەولێر

مۆزەخانەی هەولێر دەکەوێتە شوێنەواری دێرینی (گردی قالیچ ئاغا) لە ناو شاری هەولێر. چەندین پەیکەر و پاشماوەی مێژوویی ئەم دەڤەرەی تێدا پارێزراوە و ڕۆژانە هاووڵاتیان سەردانی دەکەن.

مۆزەخانە

مۆزەخانەی سلێمانی

لە شاری سلێمانی مۆزەخانەیەك هەیە ، پاشماوە و كەرەستەی كۆنی ئەم ناوچەیەی تێدا پارێزراوە . كە بۆتە گەنجینەیەك بۆ مێژووی گەلەكەمان .

مۆزەخانەی سلێمانی

هاونیشتیمانیبوون

بەشی یەکەم

خێزان

خێزان :- پێکهاتووه لـه چەند کەسێك کە پێکەوە لـه ماڵێکدا دەژین ، پەیوەندی کۆمەڵایەتی وخزمایەتی پێکەوەیان دەبەستێتەوە .

وێنەی خێزانێك

دووجۆر خێزان هەیە /

خێزانـــــــــــی بچووك : -لـه دایك وباوك خوشك و برا پێکهاتووە .

خێزانـــــــــــی گەورە :- لـەداپیرە و باپیرە ، دایك و باوك ، مام و پور و منداڵەکان پێکهاتووە، کە ژمارەی ئەندامانیان لـه خێزانی بچووك زۆرترە، پەیوەندی کۆمەڵایەتی و خزمایەتی پێکەوە کۆیان دەکاتەوە .

راهێنان :

خێزانەکەی ئێوە لـەکامە جۆرە ؟..

ژمارەی ئەندامانی خێزانەکەت چەند کەسن ؟......................................

کێن ئەوانەی خێزانەکەی تۆ پێکدێنن ؟..

دایـــك

ڕۆژانە خەریکی خزمەت وکاری ماڵە ، چێشت لێ دەنێ وخواردن دروست دەکات ، جل دەشوات و ماڵ بۆ ئەندامانی خێزانەکەی پاك دەکاتەوە . هەندێك لەدایکان سەرەڕای کاری ماڵەوە ، لەدەرەوەی ماڵیش وەك فەرمانبەر، مامۆستا ، پزیشك یا ئەندازیار ....هتد کاردەکەن . ئەرکێکی یەکجار پیرۆز و گەورەیان لە ئەستۆ دایە ، چونکە پەروەردەی منداڵەکانیش دەکەن .

بۆیە پێویستە ڕێزی زۆری لێبگیرێت ، ڕۆژانە یارمەتی بدەین ، بۆئەوەی کەمێ لەماندووبوونەکەی کەمبکەینەوە ، بێزاریان نەکەین ، چونکە دایك مافی زۆری بە سەرمناڵەکانی هەیە .

لەکاتی پیربوون و پەککەوتن پاداشتی بدەینەوە ، هەمیشە ئەرك وماندوبوونەکەی لەبیر نەکەین.

بـــاوك

بە ئیش وکارو فرمانی دەرەوە خەریکە ، پێداویستییەکانی ژیان بۆ خێزانەکەی دابین دەکات ، چ بەکاری ئازاد یا فەرمانبەری ، بۆیە پێویستە یارمەتی بدەین و دڵی خۆشبکەین باوك سەرەڕای سەرقاڵبوونی بەکاری دەرەوە و پەیداکردنی بژێوی ڕۆژانە بۆ خێزانەکەی ، ئامۆژگاری منداڵەکانی و ڕێنمایی خێزانەکەی دەکات ، فێری خۆشەویستی نیشتمان و ڕاستگۆی و دەستپاکییان دەکات ، تاوەکو لەدوارۆژدا ببنە کەسێکی بەوەفا و دڵسۆز بۆ وڵاتەکەیان و ئەندامێکی بەسود بن لە ناو کۆمەڵدا .

کـــچ

دوای تەواوکردنی ئەرکی قوتابخانە یارمەتی دایکیان دەدەن لەکارەکانی ماڵەوە .

کوڕ

دوای پشوودان و جێبەجێکردنی ئەرکی قوتابخانە یارمەتی باوکی دەدات.

داپیر (نەنك)

ڕۆژانە چاودێری منداڵە بچووکەکان دەکات و یارمەتی دایکی منداڵەکان دەدات بۆ هێمنکردنەوەی منداڵەکان . ئێوارانیش بەسەرهات و چیرۆکی خۆشیان بۆ دەگێڕێتەوە تاخەوتنان.

بـاپیر

به تەمەن داچووە وخۆشی وناخۆشی زۆری دیتووە ، شارەزایی زۆری لـە ژیاندا پەیداکردوە ، بۆیە ئامۆژگاری هەموویان دەکات و ڕێنماییان دەدات ، تاوەکو تووشی هەڵە نەبن ، هەمیشە فێری ڕاستگۆیی و دەستپاکی و یارمەتیدان و کۆمەکی هەژاران و لێقەوماوان و خۆشەویستی دەورروپشت و نیشتمانیان دەکات .

چالاکـــــی:

خێزان لـە دایك و.........،...........، .... ، .... ، .... پێکدێت

ڕاهێنان

نیشانەی (√) یان (×) بەرامبەر بەم ڕستانە دابنێ و هەڵەکان ڕاستبکەوە .

١. ئەندامانی خێزان دەبێت تەبابن . (   ) .

٢. ئەرکی دایك پیرۆزە . (   ) .

٣. گەورە یارمەتی بچووك نادات . (   ).

٤. باپیرە وتی : لـەناو خێزان پشت بەیەك ببەستن (   ) .

راهێنان

لە هەردوو بڕگەی (أ , ب) وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە و ڕستەکان ڕێك بخە :

أ	ب
١- هەموو ئێوارەیەك داپیرە	١- بەرەوبازاڕ دەکەوێتە ڕێ و یارمەتی باوکی دەدات .
٢- سۆران دوای نان خواردن و حەسانەوە	٢- یارمەتی دایکی دەدا و لەکاروباری ماڵەوە هاوکاری دەکرد .
٣- ئامێز دوای گەڕانەوەی لە قوتابخانە	٣- ڕێنمایی و ئامۆژگاری منداڵەکانی لە بیر نەدەکرد .
٤- سەرەڕای سەرقاڵبوونی باوکیان بەکاری گوڵفرۆشی	٤- چیرۆکێکی خۆشی بۆ منداڵەکان دەگێڕایەوە .

باپیرە و نەوەکانی

بەشی دووەم

دراوسێیەتی باش

ئەو ماڵانەی کەوتوونەتە دەورووپشتی ماڵەکەمان لە نێو کۆڵان و گەڕەکەکەمان پێیان دەوترێ دراوسێ . ئەوکەسانەی لەناو ئەو ماڵانە دەژین ، مافی زۆریان بەسەرمانەوە هەیە ،پێویستە ڕێزیان لێبگیرێت ، ئاگاداری خانوو وباخچە و ناوماڵ و کەل وپەلەکانیان بین ، لە کەسانی دز و خراپ بیانپارێزین ، وابکەین دراوسێکانمان هەردەم هەست بەخۆشی و پشوو و حەسانەوە بکەن . نەهێڵین دڵتەنگ و بێزاربن ، کاتی چوونەدەرەوەیان لە ماڵ و سامانیان دڵنیابن . دەنگ بەرزنەکەینەوە لەکاتی یاریکردن ، بەدەنگی رادیۆ و تەلەفزیۆن و بلندگۆ سەریان نەیەشێنین . بەبێ پرس هەڵنەکوتینە سەرماڵی دراوسێکانمان ، بەشداری خۆشی وناخۆشیان بکەین . برا و خوشکە بچوکەکانمان ئامۆژگاری بکەین تێیانبگەیەنین ئەو دراوسێیانە خۆشەویست و هاوسێی ئێمەن ، چیمان بۆخۆمان ویست و پێمان خۆشبوو دەبێت بۆ ئەوانیشمان بوویت .

چالاکی :

مامۆستای بەڕێز / داوا لە قوتابییەکانت بکە گفتوگۆ لە بارەی دراوسێکانیان بکەن.

راهێنـــــان

نیشانەی (√) بۆ رەوشتی چاك ، نیشانەی (×) بۆ رەوشتی خراپ دابنێ :

خووڕەوشت		خووڕەوشت	
ڕێز لەگەورە دەگرم.		یارمەتی پەککەوتە نادەم.	
پاش نانخواردن دەستەکانم ناشۆم.		لەسەر شەقام یاری دەکەم .	
ئەرکەکانی خۆم جێبەجێ دەکەم.		ئاسوودەیی دراوسێ دەپارێزم.	
حەزم لە خاوێنییە.		بەبێ لەدەرگە دان ناچمە ماڵی دراوسێ.	

بەشی سێیەم

پاراستنی پاکو خاوێنی ژینگەی قوتابخانە

بۆ پاراستنی پاکو خاوێنی پۆلەکەم گوێڕایەڵی ئامۆژگارییەکانی مامۆستاکەم دەبم. پاشماوەی خۆراك و تاشراوی قەڵەمەکەم و کەلوپەلی بێسوود هەمیشە دەخەمە ناو شوێنی تایبەتی کە بۆ زبڵ و خاشاك ئامادەکراوە ، فڕێی نادەمە سەر زەوی قوتابخانەکەم.

دیوار وکەل وپەلی پۆلەکان پیس نەکەین و نایانشکێنین . پارێزگاری لە ژینگەی قوتابخانەکەمان دەکەین.

ئامۆژگاری هاوڕێکانمان دەکەین کەهەمیشە ژووری پۆلەکان و گۆڕەپانی قوتابخانەکەمان و کۆڵان و شەقامەکانمان بە پاکی رابگرین ، هەرچیەکی ناشیرین و ناشیاومان بینی ئەگەر لە توانامان هەبێت لایدەدەین و دەیخەینە شوێنی تایبەت بۆکۆکردنەوە و فڕێدان . پۆلی پاك نیشانەی پاکی قوتابی و بەرزی رەوشتیەتی . ژینگەی پاك و پارێزراو رەنگدانەوەی رەوشت و پەروەردەی پاکی قوتابییە .

چالاکـــــــــــی :

مامۆستای بەڕێز : دوو دەستە لە قوتابییان پێك بێنە بۆ ئەنجامدانی ئەم چالاکییە : (وەلام وگفتوگۆ)

١ . قوتابی بەڕێز چوار هۆ بژمێرە کە ژینگەکەت پیسدەکات .

٢ . پیسی ژینگە لە سێ رووەوە کارمان لێ دەکات وەك پیسبوونی (هەوا ، ئاو ، خاك).

چالاکـــــــــــی :

چی بکەین باشە بۆ پاراستنی ژینگە ؟

مامۆستای بەڕێز پرسیار لـە قوتابییەکان بکە کەچۆن ژینگەی قوتابخانەکەیان دەپارێزن

بەشی چوارەم

يارمەتیدانی پیر و پەککەوتە و خاوەن پێداویستە تایبەتییەکان

مرۆڤ کەتەمەنی گەورەدەبێت ، توانای کارکردنی کەمدەبێت و پیردەبێت.
هەموو مرۆڤێك رۆژێك لە رۆژان بەتوانا بووە ، کەسانێکی زۆری پەروەردە کردووە ، بەڵام کە تەمەنی بەسەرچوو لەسەر ئەم شەنگ و توانایەی نامێنێت و پێویستی بەیارمەتی و دڵنەوای هەیە .
ئێمەی منداڵان کە کوڕ و کچ و نەوەی ئەوانین نابێ دڵیان بشکێنین و هەڵسوکەوتی ناشیرینیان بەرامبەربکەین ، دەبێ رێزیان لیبگیرێت و داوکارییەکانیان جێبەجێبکەین ، هەرچیان ویست زوو بێ دواخستن بۆیان ئامادە بکەین ،ئەمە کارێکی مرۆڤانەیە لەلایەك ، لەلایەکی دیکە ئێمەش دوای چەند ساڵێکی تر وەك ئەوان پێویستیمان بەیارمەتیدان و هاوکاری دەبێت.
پەککەوتەش وەك نابینا ، بێدەست و قاچ یا هەرئەندامێکی دیکە جەستەی لە دەستدابێت ، مافیان لەسەرمانە وەك مرۆڤ دەبێ یارمەتیان بدەین .
کاتێ نابینایەکمان بینی دەیەوێ لەشەقام بپەڕێتەوە ، دەبێ زوو بگەینە لای و دەستی بگرین و لە شەقام بیپەڕێنینەوە.

قوتابی خۆشەویست :-
ئەگەر جارێك کارێکت کردبێت یارمەتی پەککەوتەیەك یا نابینایەکت دابێت ، بۆهاوڕێکانت بگێڕەوە ، تاوەکو ئەوانیش چاو لەتۆ بکەن.

مامۆستای بەڕێز : -
زۆر لە خاوەن پێداویستیە تایبەتییەکان، رۆڵی گەورەیان لە ژیانی مرۆڤایەتی گێڕاوە ، قوتابییەکانت بە ناوی چەند لەو بلیمەتانە ئاشنا بکە.

چالاکـــــــی :-
پەککەوتەیـــــــــی نەنگی نییە .....جوانی مرۆڤ لە مێشك و هەڵسوکەوتی دایە.

بەشی پێنجەم

خووڕەوشتی جوان

ڕێزگرتن لە مامۆستاو جێبەجێکردنی ئەرکەکانی خوێندن ، پارێزگاریکردن لەکتێب و دەفتەرو کەلوپەلی خوێندن ، ڕێز گرتن لە دایك و باوك و کەسانی لەخۆمان گەورەتر.

پابەندبوون بە یاساو ڕێنماییەکانی هاتووچۆ ، پارێزگاریکردن لە پاکوخاوێنی ماڵ و قوتابخانەو شەقامەکان ، دڵسۆزی بۆنیشتمان و گەل و پارێزگاریکردن لە ژینگە ئەمانەو چەندانی دیکە هەمووی ڕەوشتی جوانـــــی قوتابی دەردەبڕێت.

بەڕەوشتی جوان ولاتی ئازاد و کۆمەڵی پێشکەوتوو بەرجەستەدەبێت.

چالاکـــــی :

مامۆستای بەڕێز : داوا لە دەستەیەك لە قوتابییان بکە پەخشنامەیەکی خنجیلانەی سەر دیوار لەبارەی (خووڕەوشتی جوان) بۆ پۆلەکەیان دروست بکەن .

پێکەوە یاری کردن

مامۆستای بەڕێز :

١. پرسیار لە قوتابییان بکە کە چۆن کتێبەکانی دەپارێزێت ؟

٢. داوا لە قوتابیەکان بکە جگە لەم خووڕەوشتانەی کە باسمان کردوون ، چەند خووڕەوشتێکی دیکە دەستنیشان بکات.

ڕەوشتێکی جوانی دیکە ، دەستپاکییە و ئەگەر شتێکی دۆزییەوە یەکسەر دەیگێڕێتەوە بۆخاوەنەکەی ، ئەگەر نەشیزانی هی کێیە ئەوە دەیداتە مامۆستاکەی .

دوای وەرگرتنی مۆڵەت لە دایك و باوكی لە شوێنی تایبەت یاری دەکات ، ناچێت لەکۆڵانان یاری بکات کە دەبێتە هۆی بێزارکردنی دراوسێیەکانی.

پێرست

بابەت .... لاپەڕە

جوگرافیا

بەشی یەکەم : زەوی .... ٣ - ١٦

بەشی دووەم : سەرچاوەکانی ئاو .... ١٧ - ٢٧

بەشی سێیەم : وەرزەکانی ساڵ .... ٢٨ - ٣٣

بەشی چوارەم : دانیشتوان .... ٣٤ - ٤٠

مێژوو

بەشی یەکەم : ساڵنامە .... ٤١ - ٥٣

بەشی دووەم : شارە دێرینەکانی کوردستان .... ٥٤ - ٦٢

بەشی سێیەم : شوێنەوارە دێرینەکانی کوردستان .... ٦٣ - ٧٠

هاونیشتمانیبوون

بەشی یەکەم : خێزان .... ٧١ - ٧٦

بەشی دووەم : دراوسێی و رێزلێنان .... ٧٧ - ٧٩

بەشی سێیەم : ژینگەی قوتابخانە .... ٨٠ - ٨٢

بەشی چوارەم : یارمەتی دانی پیرو پەککەوتە .... ٨٣ - ٨٤

بەشی پێنجەم : خو رەوشتی جوان .... ٨٥ - ٨٧

پێرست ٨٨